STRUCTURA SEMANTICĂ A CUVINTELOR: ABORDARE DIN PERSPECTIVĂ LEXICOGRAFICĂ

Ana VULPE

CZU: 811.135.1′373 vanet18@yandex.ru

Polisemia ca fenomen lingvistic există doar la nivelul limbii. În vorbire cuvântul apare cu un singur sens, adică la nivelul vorbirii, polisemia „se consumă”. Fiecare dintre aceste sensuri se realizează de sine stătător, neafectând integritatea semantică a cuvântului [1, 2].

Menţionăm că realizarea unui sau altui sens depinde totalmente de anturajul în care elementul lexical respectiv nimereşte.

În afara contextelor, adică în afara vorbirii, cuvintele polisemantice nu prezintă decât o totalitate de sensuri cu o anumită legătură semantică între ele, totalitate care este oglindită în dicţionare.

Însă în procesul de descriere a cuvintelor polisemantice în dicţionare, lexicograful întâmpină anumite dificultăţi generate de faptul că el este nevoit să trateze fenomenul polisemiei lexicale, care este dinamic prin esenţă, ca un fenomen static. Procesul privind interpretarea lexicografică a structurii semantice (adică a ansamblului de sensuri) a elementelor lexicale polisemantice e necesar a fi realizat în trei etape succesive:

1. identificarea sensurilor;
2. clasificarea sensurilor identificate;
3. Descrierea conţinutului semantic al acestora.

Şi dacă prezentarea conţinutului semantic al cuvântului în dicţionare depinde de tipul acestuia, adică de factori, oarecum, subiectivi, atunci identificarea sensurilor cuvântului, precum şi clasificarea lor ulterioară, trebuie să se bazeze pe criterii absolut obiective. Şi care sunt acestea? Sunt mai multe, printre care criteriile sinonimiei, antonimiei, al traducerii, criteriul contextual etc.

Aplicarea procedeelor sinonimiei şi antonimiei nu sunt reuşite, utile în toate cazurile, deoarece nu toate cuvintele intră în relaţii de sinonimie şi antonimie. Traducerea nici ea nu poate fi considerată un procedeu universal, deoarece de multe ori diferite sensuri pot fi traduse prin unul şi acelaşi cuvânt. Astfel că rămâne factorul contextual, care, de fapt, e

unul dintre cele mai adecvate, fiindcă are la bază aplicarea parametrilor combinatorici ai cuvântului. Şi, întrucât orice sens al cuvântului polisemantic, fără excepţie, se realizează în vorbire, cu ajutorul contextului poate fi determinată structura semantică a oricărei unităţi lexicale.

Aşadar, etapa identificării spectrului semantic al cuvintelor polisemantice trebuie începută prin analiza unei totalităţi de contexte în care apare unitatea lexicală dată. Drept rezultat, obţinem totalitatea de sensuri care alcătuiesc structura semantică reală a unui cuvânt.

Remarcăm, din acest punct de vedere, că deseori spectrul semantic astfel determinat se deosebeşte cantitativ de cel fixat uneori chiar şi în cele mai complete dicţionare. Această neconcordanţă poate avea o dublă explicaţie. Prima explicaţie – cea obiectivă – este că dicţionarele, chiar şi cele mai recente, nu reuşesc să înregistreze toată avalanşa de cuvinte şi sensuri, generată de dezvoltarea continuă a vocabularului. În această ordine de idei, amintim afirmaţia academicianului N. Corlăteanu, precum că dicţionarul „este o carte care niciodată n-a fost şi nu este terminată". Mai mult decât atât, orice lucrare lexicografică, după cum se ştie, este o lucrare ce reflectă aspectul deja normat al vocabularului. Anume din acest motiv alcătuitorul de dicţionare este foarte precaut la introducerea unor cuvinte şi sensuri noi în registru, neincluzându-le pe acele ce nu sunt adoptate conştient de un număr mare de vorbitori, nu se încadrează în sistemul limbii şi n-au căpătat statut de independenţă în limbă.

O altă explicaţie – mai puţin obiectivă – este că lexicografia tradiţională (mai ales cea comercială), la elaborarea noilor dicţionare, de multe ori, se bazează pe materialul dicţionarelor existente deja. Or, la întocmirea inventarului, lexicograful este obligat să cerceteze atent şi faptele de limbă din paginile unui număr impunător de publicaţii periodice, de izvoare de largă popularizare, precum şi din cadrul diferitelor emisiuni de radio şi televiziune, dat fiind faptul că anume acestea sunt foarte receptive la schimbările în limbă. „Limba nu este dinamică pentru că se schimbă..., afirma lingvistul notoriu E. Coseriu, ci se schimbă pentru că natura ei este dinamică: pentru că limbajul este o activitate liberă, adică creatoare şi „moare" când încetează să se mai schimbe [apud: 3, p.14]. Doar analizând cu promptitudine aceste modificări, autorii de dicţionar vor putea include (cu discernământ, desigur) noile formaţii lexicale.

Prin urmare, elementul lexical şi contextul trebuie să constituie o unitate indisolubilă în procesul de lucru al lexicografului. Indicaţiile privind parametrii combinatorii trebuie să fie aplicate cu rigurozitate într-un dicţionar didactic, care, după cum se ştie, înlesnesc substanţial procesul de însuşire a unei limbi străine, dar şi în dicţionarele explicative generale, îndeosebi atunci când alcătuitorii lui îşi pun scopul să includă în el maximum de informaţie. De atare indicaţii are nevoie, mai întâi de toate, verbul, întrucât exprimarea lexicografică a valenţelor verbului facilitează tălmăcirea sensului său lexical. Verbul, ca unitate a limbii, e dotat cu cele mai complicate şi variate particularităţi sintagmatice.

Referindu-ne în mod special la verbul tranzitiv, evidenţiem că acesta, după cum se ştie, solicită în mod imperios determinări, ce ar permite funcţionarea adecvată în actul comunicativ. Astfel, de plenitudinea lui semantică se poate vorbi doar în cazul combinării lui cu elementele ce denumesc agentul şi pacientul acţiunii. Informaţiile privind particularităţile combinatorii ale verbului ar putea fi redate adecvat şi compact cu ajutorul unui astfel de mijloc de exprimare a lor care ar oglindi, pe de o parte, potenţele sintactice, iar pe de alta, potenţele lexicale. Se au în vedere acele indicaţii ce sunt capabile să reflecte semantica elementelor ce complinesc „locurile vacante” de pe lângă verb. De exemplu: ***a eclipsa,*** *tranz.* 1) (*un astru*) a pune în eclipsă; 2) *fig.* (*lucruri*) a pune în umbră; 3) (*persoane*) a depăşi prin merite; ***a se îmbuna,*** *intranz. Pronom.* 1) (*despre fiinţe*) a uita un necaz. *Văzându-și nepotul în prag, parcă s-a mai îmbunat.* **2)** (*despre vreme*) a căpăta un caracter mai liniştit (după furtună, ploaie, ninsoare etc.); ***a ierta,*** *tranz.* 1) (*persoane*) a înceta de a considera vinovat. 2) (*greşeli, fapte reprobabile*) a trece cu vederea; a da uitării. 3) (*un acuzat*) a scuti de pedeapsă. Remarcăm și faptul că tot la criteriul contextual ar trebui să se recurgă şi în cazul când e nevoie a stabili ordinea prezentării sensurilor unui cuvânt polisemantic în cadrul articolului lexicografic. De obicei, primele sensuri sunt fixate acelea care sunt mai puţin determinate sintagmatic, în continuare succesivitatea lor fiind în legătură directă cu creşterea gradului de determinare sintagmatică. Or, şi din acest punct de vedere, în dicţionare (avem în vedere dicţionarele în care primează principiul uzului, şi nu al vechimii sensului în organizarea structurii semantice) deseori se observă necoincidenţă, inconsecvenţă.

Desigur, multiplele probleme ce apar în procesul de elaborare a unui dicţionar explicativ (și nu numai) pot fi soluţionate, dacă se respectă anumite cerinţe ştiinţifico-teoretice. În această ordine de idei, amintim afirmaţia marelui lexicolog şi lexicograf S. Berejan, care susţinea că, deşi „în ultimele decenii a apărut un oarecare interes faţă de dicţionar ca obiect ce merită atenţie ştiinţifică, o teorie lexicografică veritabilă nu s-a constituit de îndată. Situaţia se explică parţial prin faptul că lexicografii profesionali, (nemaivorbind despre cei diletanţi – *n. n.*), fiind angajaţi în plenar la realizarea practică a dicţionarelor cu multiplele şi greu surmontabilele dificultăţi implicate de acest proces, nu aveau posibilitate să se ocupe concomitent de generalizări şi teoretizări, iar lingviştii-teoreticieni rareori coborau din sferele înalte pentru a examina detaliat şi în cunoştinţă de cauză procedeele şi metodele utilizate la descrierea lexicografică a limbii" [4, p.15]. Din păcate, și peste ani, putem constata aceeași situație.

Referințe:

1. BIDU-VRĂNCEANU, A. *Lexicul specializat în mișcare de la dicționare la texte*. București: Editura Universității din București, 2007. 265 p.
2. ZUGUN, P. *Lexicologia limbii române: prelegeri*. Iaşi: Editura Tehno-press, 2000. 293 p.
3. GUȚU-ROMALO, V. *Aspecte ale evoluţiei limbii române*. Bucureşti: Humanitas Educațional, 2005. 146 p.
4. BEREJAN, S. Dicţionarul ca operă lingvistică şi antinomiile practicii lexicografice. În: *Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară*, 1992, nr. 2, pp. 15-22.